

vállalatok együttműködésére épül, az EUROTEC-NET a szakmai képzést és a technológiai váltásra való felkészítést szolgálja. Az ERASMUS program az egyetemi hallgatók utaztatását, tapasztalatszerzését szolgálja. Négy fő iránya: a tagországok egyetemeinek széles körű és intenzív együttműködése; az egyetemi oktatók cseréjével az egyetemeken meglévő intellektuális erőforrások kiaknázása; a tagországok polgárai közötti kapcsolatok bővítése; a diplomások elhelyezkedésének irányítása annak érdekében, hogy a közösségi célokat megvalósítani képes szakemberek kerüljenek a megfelelő helyekre.

Az Európai Közösség Bizottsága 1987 júniusában egy fontos dokumentumot adott ki. A „Zöld Könyv” a telekommunikációs berendezések és szolgáltatások közös piacának kialakításához elengedhetetlen politikai–stratégiai lépéseket tartalmazza. A piaci verseny fokozásával, a telekommunikációban rejlő lehetőségek kihasználásával egészséges versenyt kívánnak biztosítani valamennyi résztvevő számára. A program „kemény magja” a nyitott hálózat feltételeinek megteremtése, a szolgáltató piac és a terminálok piacának megnyitása, az engedélyezett terminál berendezések (ideértve a kombinált telefont és a vételre szolgáló őrálomásokot is) kölcsönös elismerése, de ide tartozik az állami megrendelések nyilvánossá tétele is.

A cenzúra és a könyvtárak a XX. században

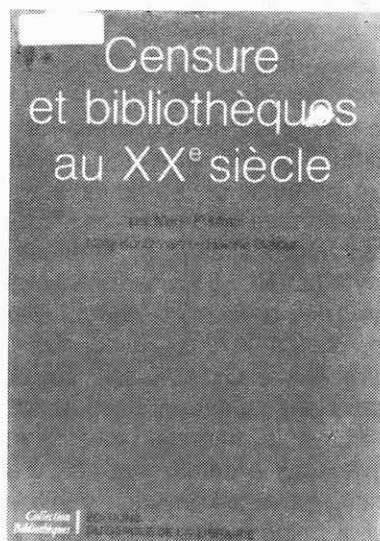
Ha meghalljuk e szót, *cenzúra*, képzeletünkben fellángolnak a könyvekből rakott máglyák, holott ez a szó sok esetben banális, hétköznapi, de kétségkívül szégyenteljes jelentéssel bír a könyvtárosok számára. Banális és hétköznapi a jelentése, mert anyagi és ízlésbeli okok állják útját a beszerzésnek, és ugyan ki tudná a könyvek értékének biztos kritériumát megfogalmazni? Szégyenteljes, ha politikai, ideológiai okok kötik meg a könyvtáros kezét.

Marie Kuhlmann szociológus, a párizsi egyetem tanára a kötet nagy részét elfoglaló tanul-

Épülőben van az információ Európája. Négy rendező elv köré épül: a nemzetközivé válás, az együttműködés, a közösségi és magánszektor egyensúlya és az új technológiák köré, amelyek elősegítik egy új identitástudat kialakítását is. Eddig csak a nagyszabású tervekről volt szó, holott gátló tényezők is hatnak. A nemzetközi konkurencia főleg az USA és Japán felől csökkenti az Európai Közösség esélyeit. A tagországok közötti együttműködés ma még nincs azon a szinten, hogy akadálytalanul lehessen megvalósítani az elképzeléseket. A technológiai fejlesztés magában hordja a protekcionizmus veszélyét is. Az „információ Európájára” vonatkozó elképzelések gyakran nem számolnak azzal, mekkora függőség alakult ki az amerikai információs szolgáltatókkal szemben (egyes területeken, pl. a kémiai és az orvostudományban a legtöbb adatbázis amerikai eredetű).

A tét óriási: az információ Európája átrajzolja a társadalmat, új identitástudatot ad polgárainak. De óvatosnak kell lenni, mert Európa mindeddig jobban hozzászólt a konfrontációhoz, mint a kooperációhoz. Az információ társadalmá csak úgy győzhet, ha Európa, és benne minden polgára, szabadságban élhet.

Tószegi Zsuzsanna

Censure et bibliothèques au XXe siècle / KUHLMANN, Marie - KUNTZMANN, Nelly - BELLOUR, Hélène. - Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, [1989]. - 349 p. ; 24 cm. - (Collection Bibliothèques)

mányában a cenzúra alakulását és módszereit vizsgálja a francia közkönyvtárakban. Ki fél a könyvtáraktól? - teszi fel a kérdést a főcím. A vizsgált időszak: 1912-1988.

Az önkormányzati könyvtárak a század első évtizedeiben alakultak, a hajdani népkönyvtárakból nőttek ki, és olyan csekély anyagi támogatásban részesültek, hogy nehéz lenne megmondani, egy-egy könyv megvásárlásához a pénz hiányzott, avagy a cenzúra miatt nem került be az állományba. A beszerzést felügyelő bizottságok 1912-ben kezdték meg működésüket azzal a feladattal, hogy kiválasszák a könyveket, illetve ellenőrizzék a könyvtárosok javaslatait. Változó körülmények között működtek, igen sok múltot személyi összetételükön. A könyvtárosok liberális gondolkodásának köszönhetően egyes helyeken *Marx* és *Lenin* művei is megtalálhatók voltak, sőt a *L'Humanité* is járatták a könyvtárba. Mind az önkormányzati, mind a magán kölcsönkönyvtárakban az volt az elv, hogy politikától mentes könyvek, főként regények és vallási vitairatok kerüljenek az olvasó kezébe.

A cenzúra „dicstelen diadalútja” a második világháború előestéjén kezdődött. *Albert Lebrun* elnök aláírásával jelent meg 1939 augusztus 28-án az a rendelet, amely előírta minden nyomtatvány, rajz és egyéb publikálásra szánt nyomda- és sajtótermék előzetes ellenőrzését. A Vichy-i kormány alkalmazta azután a legméltatlanabb cenzúrát. Az 1940-es német megszállást követően jelentek meg az ún. Ottó-listák, amelyeket *Otto Abetz* akkori párizsi német követről neveztek el. Ő és a megszálló német hatóságok állították össze a tiltott könyvek részletes jegyzékét. Ennek alapján vonták ki őket a kereskedelmi forgalomból. Az *Hachette* valamint más kiadók is közreműködtek végrehajtásában, s ennek fejében tovább folytathatták könyvkiadói tevékenységüket. Néhány név a listáról: *Thomas Mann*, *E.M. Remarque*, *Stefan Zweig*, *Heine*, *Franz Kafka*, *Paul Eluard*, *André Gide*, *Freud*, *De Gaulle* és még hosszan lehetne sorolni őket. Az ún. szabad zóna kormánya a németek kívánságait megelőzve ugyancsak alkalmazta a cenzúrát, illetve az Ottó-listát. Amint a könyvben publikált iratokból kiderül, a polgármesteri hivatalok leiratokban fordultak 1941-ben a könyvtárakhoz, és utasították őket, hogy a németellenes könyveket vonják ki a forgalomból.

A könyvtárosok magatartását a helyi körülmények és saját helyzetük határozta meg. A til-

tott könyveket leemelték a polcokról és gondosan eltették őket. Néhány helyen mégis sor került könyvégetésre (pl. Essonne-ban), ilyenkor általában *Marx*, *Lenin*, *Trockij*, *Zinovjev* valamint a francia szocialisták művei jártak pórul. A felszabadulás után természetesen megszületett az ellenlista, amely a kollaboránsok műveit tette indexre.

1946-ban a kormányzat létrehozta a központi kölcsönkönyvtárakat kilenc regionális központtal, újjáépítették a lebombázott önkormányzati könyvtárakat. Ott, ahol az önkormányzat a kommunisták kezében volt – például *Saint-Ouen Bagnolet*-ben, *Neuilly-Plaisance*-ban – a közművelődési könyvtárak fejlődésnek indultak, már az ötvenes években megvalósították a szabadpolc rendszert. Valóra váltották céljukat: a könyvtárba vontatták a munkásokat és parasztokat, ellenálltak az amerikanizálódási hullámnak, teletömtek a polcokat marxista és egyéb, általuk preferált könyvekkel. A kezdeményezés – és erre számos jel utal – Moszkvából indult ki. *Sartre*, *Camus* és *Kafka* műveit krízisirodalomnak minősítették, és az önkormányzat, ha nem is tiltotta beszerzésüket, propagandájával igyekezett elérni, hogy ne olvassák őket.

Az algériai háború alatt ismét központi tiltó listát kaptak a könyvtárak. Ezen az Algéria függetlenségét kedvező színben feltüntető, a gyarmatosítást és a francia hadsereg erőszakos fellépését elítélő könyvek szerepeltek. A kommunista önkormányzatok igyekeztek szabotálni az állami cenzúra ezen előírásait.

A hatvanas évek végén mindkét könyvtártípusban határozott változások következtek be. *George Pompidou* kezdeményezésére nagyobb anyagi támogatáshoz jutottak a könyvtárak az állami költségvetésből. Szélesre tárták a kapukat a nagyközönség előtt, és most már mindenütt szabadpolcon kínálták a könyvetek. Új módszert alkalmaztak az olvasók ízlésének befolyásolására. Az ajánlott irodalmat jól látható helyre tették. A kommunista önkormányzatok felügyelete alatt álló könyvtárak is „nyitottak”: már nemcsak az ún. célregényeket szerezték be, igyekeztek a polgárságot és az értelmiséget is megnyerni.

A hetvenes évek végétől a helyhatósági választásokon kezd előretörni a jobboldal, mígnem 1983-ban sikerült a kommunisták hagyományos fellegvárait is bevennie. Ennek következtében a beszerzést ellenőrző bizottságok is új összetétel-

ben láttak munkához. A jobboldali eszméket képviselő művek vásárlását szorgalmazták, ugyanakkor ellenezték az arab országok politikájával és gazdasági életével, valamint a baloldali, főként kommunista szakszervezetekkel foglalkozó művek beszerzését. Az állomány minazonáltal tükrözte a gondolatok pluralizmusát. A francia KP befolyását igyekeztek számúzni a könyvtárból, ez pedig az eddiginél is radikálisabb cenzúrához vezetett. Azt kívánták a könyvtárosoktól, hogy a baloldali *Messidor* kiadói csoport (amelynél az FKP-nak is van érdekeltsége) kiadványait ne vásárolják. Így került B-listára *Jorge Amado*, *John Reed*, sőt még szegény *Diderot* is, ugyanis az Enciklopédia válogatott írásai csak a szocialisták összeállításában jelentek meg.

A sajtó mindig is erősen befolyásolta a franciák politikai ízlését, ezért az önkormányzatok pártállásuktól függően igyekeztek befolyást gyakorolni a könyvtárak lapelőfizetéseire. Ez többhelyütt viszály forrását jelenti az önkormányzat és a könyvtárosok között. Jelenleg a *Le Monde* semleges lapnak minősül, vagy legalábbis a nem kommunista baloldalhoz tartozónak tekintik. Ha az olvasó valamely elő nem fizetett lap iránt érdeklődik, a legkézenfekvőbb magyarázat, hogy mások nem igénylik. Ez persze nehezen elfogadható érv a *Liberation*, a *L'Humanité* vagy a *Figaro* esetében. Az önkormányzatok általában úgy vélekednek, hogy a könyvtárnak kell igazodnia fenntartója meggyőződéséhez.

A szerző a könyvtárosokkal folytatott beszélgetések alapján a cenzúra módszereit is tanulmányozta. Az interjúkból kiderült, hogy maga a könyvtáros - mégha jóhiszeműen is - bizonyos fajta cenzúrát valósít meg. Többnyire igyekszik elkerülni a konfliktust feletteseivel. A regnáló önkormányzat pártállásától függően nem fogja beszerezni a Szakszervezeti maffia, avagy *Pierre Vidal-Naquet*-től A francia hadsereg rémtettei című művet. A szülők is elvárják tőle, hogy mondjuk Henry Miller szexkönyvei ne kerüljenek serdülőkorú gyerekeik kezébe. Az önkormányzati könyvtárosok az effajta „kárhoztatott” műveket zárolt anyagként kezelik, közkeletű szóval „hátsósor könyveknek”, mivelhogy oda rejtik őket. Eddig ugyanis az obszcén könyvek pontos definícióját egyetlen törvény sem fogalmazta meg.

A Párizsi Városi Könyvtárban 1940 és 1980 között kárhoztatott irodalomnak számított *Octave Mirabeau* Jules atya c. könyve, amely a kereszténység elleni támadásnak minősült. A XVIII.

századi sikamlós történetek szerzői is a hátsó sorba szorultak, például *Voltaire* meséi, *Diderot* Fecsegő csecsebecséi, *de Sade* művei. A XIX. és XX. századi szerzők közül *Baudelaire* (A romlás virágai), *Apollinaire* erotikus versei, *Lawrence*-tól a *Lady Chatterley* szeretője, *Nabokov* Lolitája és még sok más mű esett a könyvtárosok és az olvasók prűdériájának áldozatul. Ide sorolhatók még a „rossz olvasmányok”: a szexuális szabadságot, a házasságon kívüli nemi kapcsolatot, a nők emancipációját, a homoszexualitást pártoló könyvek. A központi kölcsönkönyvtárakban lehetőleg nem kölcsönözték ki a közönséget erkölcsileg megbotránkoztató műveket. Természetesen a fasiszta, rasszista könyvek és újságok meg sincsenek a könyvtárakban. Ugyanakkor olyan nézettel is találkozni, hogy az efféle irodalmat sem kellene számúzni a polcokról, mert nem ez a megfelelő módszer a káros eszmék leküzdésére.

A kórházi könyvtárosok a *Le Chariot* című szemle ajánlójegyzékét szokták figyelemmel kísélni, hogy eldönthessék, melyek a nem kívánatos könyvek az adott gyógyintézetben. A választást megkönnyíti, hogy a bibliográfiai adatokat értékelő annotációk egészítik ki.

Az olvasmányaiiban leginkább korlátozott réteg a kiskorúaké. Az első francia gyermekkönyvtár, a *L'Heure Joyeuse* alapítóinak tevékenysége is ezt bizonyítja. 1924-ben láttak hozzá programjuk megvalósításához. Cenzúrának vetették alá a világirodalom gyöngyszemeit, és meghatározták, mely korosztály mit olvashat. A rostán fennakadt *Maurice Leblanc* Arsen Lupinje. A közkönyvtárak is számos problémával találták szembe magukat, mert a szülőknek mindig voltak és vannak kifogásaik az állomány összetétele ellen. Egyesek sokallják a kommunista irodalmat, mások keveslik a katolikus műveket.

Nelly Kuntzmann dokumentátor és kutató az általános iskolai könyvtárakban vizsgálta a cenzúra kérdését az 1880 és 1945 közötti időszakban. Dolgozata számos ponton átfedi *Kuhlmann* igen alapos tanulmányát.

Egy 1880-ban kelt rendelet kitiltotta az iskolákból az erkölccsel és a joggal ellentétes tartalmú műveket. A katolikus egyház abban az időben nehezen törődött bele, hogy ellenőrzési joga megszűnt az állami és nem egyházi magániskolák felett. Az 1900-as évektől a baloldal megerősödött, s a viták többé-kevésbé elcsitultak, a cenzúra azonban nem szűnt meg. Az oktatási mi-

nisztérium például *Gustave Hervé* és *Gaston Clémendot* Franciaország történelme című művét alkalmatlan kézikönyvnek ítélte az általános iskolák számára. Az első világháború előtt és után a Népszövetség elvéhez tartották magukat: a gyűlöletet nem kell az iskolákban oktatni. 1915-től az iskolai könyvtárakat már pedagógus könyvtáros kezeli, és helyet kapnak benne a pedagógiai művek. 1940-ben az iskolai könyvtárak is megkapják az Ottó-listát, ezen többek között két számtankönyv is szerepel. A megszállóknak különösen a francia történelemkönyvek ellen voltak kifogásaik. A felszabadulás után az iskolai könyvtárakban is helyreállt a rend. Az ötvenes években ismét megjelennek a listák, az összeállítókat ezúttal a jó irodalom iránti elkötelezettség vezérli, de azért politikai indulatokat is tükröznek, akárcsak a felnőttek könyvtáraiban. Egy másik lista, amelyet a belügyminisztérium 1949-ben adott ki és egészen 1953-ig volt érvényben, okkal vagy ok nélkül a szexirodalomnak vélt könyvektől tiltotta el a 18 éven aluliakat. A nagy változást az 1968-as esztendő hozta, amikor kezdték engedélyezni a sajtótermékek előfizetését az iskolákban. Az iskolai oktatásban ma már nem módszer a tiltás - állítja a szerző -, a cél bemutatni a világot olyannak, amilyen. A dolgotat bibliográfia egészíti ki.

A cenzúrával kapcsolatos kutatások az Egyesült Államokban 1959-1985 - a címe *Hélène Bellour* rövid tanulmányának. A szerző az Egyesült Államokban oktatja a francia nyelvet.

A cenzúra természetrajzának tanulmányozásához először az amerikai könyvtárosok láttak neki. Az első tanulmányok a XIX. század végén születtek. Az ötvenes évektől számos publikáció látott napvilágot e témában.

Az Egyesült Államokban a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak nagyobb múltra tekintenek vissza, mint Franciaországban. A demokratikus államberendezkedésből következik, hogy a polgárok elvárják: az iskolák és a könyvtárak azt szolgálják, aki finanszírozza őket. Ebből követke-

zik, hogy a könyvek kiválasztásában is érvényesítik befolyásukat. Kétféle nézet ütközik e téren: a személyi szabadság igen erős érzése és a puritán hagyományok. Így fordulhat elő, hogy a cenzúrának még itt is van hagyománya. Például az ötvenes években az amerikai közkönyvtárakból is száműzték *Lady Chatterley*-t. A hatvanas évek elején *Kazantzakis* művét, a Krisztus utolsó megkísértését kellett levenni a polcokról, az olvasók tiltakoztak Krisztus életének eme profán ábrázolása ellen. Számos művet „kommunista”, avagy amerikaellenes volta miatt vontak ki a forgalomból, különösen a vietnami háború idején.

Az ifjúság védelme a leggyakoribb ürügy a cenzúrára az iskolai könyvtárakban. Elképzelhetetlen volt - ugyancsak az ötvenes években -, hogy a diákokkal elolvastassák Marx és Engels műveit. Az önkormányzati könyvtárak bizonyos könyveket - főleg szexirodalmat - csak 18 éven felülieknek kölcsönöznek.

Az *American Library Association* 1939-es állásfoglalása, amely határozottan elítéli a cenzúrát, a mai napig érvényben van. 1959-ben *Marjorie Fiske* szociológus *Book Selection and Censorship* című munkájában azt vizsgálta, milyen mértékben érvényesül a cenzúra a könyvtárakban. A megkérdezettek 50%-a ellenezte a cenzúrát, egy jelentéktelen kisebbség egyetértett vele, míg többen elismerték, hogy a „problemátikus” könyveket cenzúrázzák. Annyiféle szempont érvényesül a könyvek beszerzésénél, hogy még az Egyesült Államok pluralista társadalmá sem dicsekedhet azzal, hogy sikerült száműznie a cenzúrát a közművelődési könyvtárakból.

A három szerző műve nemcsak érdekes dokumentumokkal (listák, hivatalos leiratok, körlevelek, rendeletek szövege) alátámasztva mutatja be a cenzúra összes lehetséges változatát, hanem izgalmas olvasmány is. Kor- és kórképe a cenzúrának, amely úgy látszik nemcsak Kelet-Közép-Európában ismerős fogalom...

Gyimót Ágnes